

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

**ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ
СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Монографія

**Рівне
Волинські обереги
2020**

УДК 37:376-056

Г 94

*Рекомендовано до друку вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол №11 від 26.12.2019 р.)*

Рецензенти:

Бех Іван Дмитрович. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту проблем виховання України.

Малишевська Ірина Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Авторський колектив:

Е. А. Данілавічюте (2.2.), І. М. Дичківська (1.3.), С. П. Миронова (1.4.),
О. А. Козлюк (3.3.), А. А. Колупаєва (1.1.), Г. М. Косарева (3.1.),
О. І. Косарева (2.4.), Т. О. Павлюк (2.3.), Н. Г. Пахомова (2.1.),
Н. М. Руденко (2.5.), О. І. Степанова (3.4.), О. М. Таранченко (1.2.),
Н. В. Федорова (3.2.).

Гуманізація освітнього простору спеціальної та інклюзивної освіти: теорія і практика : колект. монографія / Е. А. Данілавічюте, С. П. Миронова, Н. Г. Пахомова, О. М. Таранченко [та ін.]; за наук. ред. А. А. Колупаєвої, І. М. Дичківської. – Рівне : Вид-во Волинські обереги, 2020. – 364 с.

ISBN 978-966-416-767-0

У монографії представлені результати наукових розвідок колективу науковців кафедри педагогіки і психології (дошкільної та корекційної) імені проф. Т.І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету та провідних фахівців України, здійснених за широким колом питань спеціальної та інклюзивної освіти.

Видання адресоване науковцям, здобувачам вищої освіти та викладачам закладів вищої педагогічної освіти, фахівцям у галузі освіти.

УДК 37:376-056

ISBN 978-966-416-767-0

© Авторський колектив, 2020

© "Волинські обереги", 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	7
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	9
1.1. Методологічні концепти освіти дітей з особливими освітніми потребами.....	9
1.2. Прогностичні орієнтири розвитку освіти осіб з ООП.....	23
1.3. Концептуальні засади інклюзивної освіти у вітчизняному та зарубіжному освітньому просторі: порівняльний аспект.....	36
1.4. Роль закладів вищої освіти в розвитку інклюзивних процесів у суспільстві.....	48
РОЗДІЛ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	58
2.1. Науково-теоретичні основи оволодіння знаннями про синтаксис в учнів із ТПМ.....	58
2.2. Особливі мовленнєві потреби: стратегія організації гуманістичного освітнього середовища.....	84
2.3. Особливості логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями сенсорної сфери.....	94
2.4. Психологічний супровід батьків як засіб психокорекції особистісного розвитку дитини з порушеннями мовлення.....	104
2.5. Формування мовленнєвої активності у дітей з розладами аутистичного спектру.....	117
РОЗДІЛ 3. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ЛОГОПЕДА.....	136
3.1. Формування професійної компетентності вчителя-логопеда в інклюзивному освітньому середовищі.....	136
3.2. Гуманістична спрямованість підготовки майбутніх логопедів як головна вимога сучасної української спеціальної освіти.....	150
3.3. Розвиток педагогічної творчості у майбутніх спеціальних педагогів.....	165
3.4. Місце дисципліни «Початковий курс української мови» у навчанні дітей із загальним недорозвитком мови (ЗНМ).....	177
РОЗДІЛ 4. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ МЕТОДИКИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	191
4.1. Схема обстеження мовлення дитини.....	191
4.2. Психодіагностичні методи дослідження.....	193

а) метод семантичного радикала (О. Лурія та О. Виноградова).....	193
б) метод семантичного диференціала (Ч. Осгуд).....	194
4.3. Методика «Вивчення розуміння мовлення» (вивчення рівня комунікативної функції мовлення).....	195
4.4. Методики діагностики мовленнєвого розвитку дошкільників.....	200
а) діагностика розвитку мовлення у дітей віком від 3 до 7 років (методика «Словникова мобільність»).....	200
б) діагностика розвитку мовлення у дітей віком від 6 до 10 років (Методика Ебінгауза).....	201
в) методика вивчення можливості осмислення ситуації на основі слухового або зорового сприйняття (розуміння явного і прихованого змісту, зв'язки деталей в єдиному цілому).....	201
4.5. Діагностичні методики, що ґрунтуються на роботі зі словом (Богущ А.).....	202
а) діагностична методика з'ясування розуміння дітьми значень слів.....	202
б) діагностична методика з'ясування розуміння дітьми старшого дошкільного віку фразеологічних зворотів.....	203
4.6. Методики, зорієнтовані на пошук та активізацію компенсаторних зон розвитку дитини із синдромом Дауна.....	204
а) методика Нумікон.....	204
б) методика розвитку мови та мовлення «ТАН-Содерберг».....	207
в) методика ТАН - вправління «Глобальне читання».....	209
г) методика «складового підходу» М. О. Зайцева.....	212
4.7. Методики для учнів 1-4-х класів (РВ учні та учні із ЗПР)....	213
а) перевірка на спосіб визначення динаміки гостроти зору під час виконання зорових вправ.....	213
тест на гостроту зору:	
• модифікована таблиця Орлової (базування таблиць на досвіді У. Бейтса).....	214
б) дослідження динаміки розвитку уваги у розумово відсталих школярів та школярів із ЗПР. Тести на увагу:	
• метод коректурної проби (модифікація методики Б. Бурдона).....	215

• методика: «П'єрона-Рузера, в адаптації Р. Нємова».....	216
• методика: «Стійкість уваги по Рису» (модифікована методика переплетених ліній).....	216
• методика: «Запам'ятай і розстав крапки».....	217
• методика: коректурна таблиця А. Г. Іванова-Смоленського.....	217
в) дослідження моторної чутливості	
• тест: «Ходіння по розміченій прямій».....	218
• тест: «5 метрів».....	218
г) дослідження синхронізації роботи півкуль головного мозку	
• тест: «Написання нуликів».....	219
д) дослідження вольових зусиль та правильності написання писемних букв від руки	
• тест: «Копіювання тексту».....	219
4.8. Діагностично-порівняльна таблиця етапів формування психіки (за Л. Т. Журбою і Є. М. Мастюковою).....	220
4.9. Методика нейропсихологічного обстеження дитини.....	241
4.10. Методики обстеження латеральних переваг.....	244
4.11. Діагностичні методики обстеження мовленнєвої підготовленості дітей до школи.....	253
4.12. Методика обстеження мовленнєвої підготовленості дітей до школи.....	254
4.13. Методика діагностики рівня сформованості тонких рухів пальців руки.....	258
4.14. Методика визначення рівня розумової працездатності дитини.....	259
4.15. Зразки діагностичних завдань для вивчення фонетико-фонематичної складової мовлення дітей п'ятого року життя із ФФНМ.....	260
4.16. Мовленнєва картка обстеження дітей із ФНМ і ФФНМ.....	265
4.17. Гейдельберзький тест мовленнєвого розвитку (HEIDELBERGER SPRACHENTWICKLUNGS TEST).....	273
4.18. Методика Белопольської Н. Л. «Четвертий зайвий» для вивчення рівня словесно-логічного мислення дітей, уміння узагальнювати і виділяти в предметі істотні ознаки, необхідні для узагальнення.....	289
4.19. Сенсорний профіль (Short Sensory Profile, W. Dunn).....	306
4.20. Опитувальник сенсо-моторної історії для вчителів початкової школи (Складений Lynn A. Balzer-Martin,	

Ph.D., O.T.R.).....	309
4.21. Сенсомоторний скринінг (Lynn A. Balzer-Martin, Ph.D., O.T.R). Опитувальник для батьків дітей дошкільного віку.....	312
4.22. Поглиблена діагностика сенсорних дисфункцій.....	313
4.23. Укорочений скринінг нейророзвиття (УСН) на моторну дискоординацію/специфічне расстройство координации (Gillberg et al (1983) адаптація Ю. Садовская (2011)).....	317
4.24. Дитяча проєктивна методика Рене Жиля для дослідження соціальної пристосованості дитини, сфери її міжособистісних відносин та їх особливостей, її сприйняття внутрішньосімейних стосунків, деяких характеристик її поведінки.....	318
4.25. Методика виявлення тривожності (Р. Теммл, М. Дорки і В. Амен) «Вибери потрібне обличчя».....	333
4.26. Анкета «Психологічний тип батьків» (В. В. Ткачова).....	345
4.27. Методика «Історія життя з проблемною дитиною» (В. В. Ткачова).....	348
4.28. Діагностика батьківсько-дитячих взаємин.....	350

пед. наук: спец. 13.00.03, «Коррекційна педагогіка». Москва, 2007. 148 с.

7. Пінчук Ю. В. Система професійної компетентності вчителя-логопеда: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ, 2005. 30 с.

8. Савченко М. А. Методика виправлення вад мови у дітей. К. : Літера, 2003. 167 с.

9. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 11. С. 678.

10. Тарасун В. В. Формування мовної особистості – новий напрям логопедичної роботи. *Дефектологія*, № 4. 2007. С. 3–11.

11. Федорович Л. С. Професійна діяльність логопеда в умовах реабілітаційного центру. *Імідж сучасного педагога*, № 9–10. 2008. С. 58–62.

3.2. ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛОГОПЕДІВ ЯК ГОЛОВНА ВИМОГА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Наталія Федорова,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології
(дошкільної та корекційної) імені проф. Т.І. Поніманської
Рівненського державного гуманітарного університету*

Гуманізм у ставленні до людей з особливостями розвитку визначає рівень свідомості нації та ступінь розвитку суспільства. Історичний огляд розвитку гуманістичної педагогіки та аналіз стану сучасної освіти переконливо доводять, що ідея гуманізму, покладена в основу найвідоміших прогресивних педагогічних учень, набуває найбільшої актуальності у вирішальні періоди суспільного розвитку, коли чітко простежується потреба певного суспільства в духовному єднанні людей. Саме тому сьогодні відбувається орієнтація українського суспільства на демократичні принципи, гуманізацію освітнього процесу, впровадження інклюзивного освітнього середовища.

Ідеї гуманізму, людинолюбства формувалися в історії та суспільній свідомості протягом багатьох століть, були предметом вивчення представників багатьох шкіл і течій упродовж всієї історії людства. Сучасний *гуманізм* як філософська світоглядна система репрезентує уявлення про людину не лише як вищу цінність і мету соціального розвитку, а й як суб'єкт всебічної відповідальності за наслідки своєї діяльності, свого буття. Коли нині людина виявляє реальну можливість самостійного вибору способів поведінки, напрямів світогляду, зростає роль гуманізму як ціннісного підґрунтя всіх соціальних процесів, у тому числі освітніх. Відтак, у сучасних умовах гуманізм набуває значення методологічних засад освіти й виховання, стає духовною основою формування особистості.

Зважаючи на те, що в центрі уваги нашого дослідження саме система спеціальної освіти, вважаємо доцільним коротко проаналізувати шлях суспільства до сучасного розуміння гуманістичних завдань спеціальної освіти. Людство загалом і наша держава, зокрема, пройшли довгий шлях еволюції ставлення до людей з особливостями розвитку від цілковитої сегрегації до ідей інтеграції, а пізніше – державної політики інклюзії.

Ретроспективний аналіз еволюції ставлення держави і суспільства до людей з особливостями у розвитку від античних часів до наших днів дозволив дослідникам виділити в ній певні періоди. Так, відомий дослідник в галузі історії спеціальної освіти Микола Малофєєв виділяє 5 періодів еволюції ставлення суспільства до інвалідів [7]. Періодизація охоплює часовий відрізок у два з половиною тисячоліття – шлях суспільства від ненависті і агресії до терпимості, партнерства, інтеграції та інклюзії людей з особливостями у розвитку.

Українські дослідники в галузі історії спеціальної освіти Віталій Бондар і Владлена Золотоверх також виокремлюють 5 періодів еволюції ставлення держави і суспільства до людей з особливостями у розвитку в Україні, але ці періоди мають інші хронологічні межі та специфічні особливості, пов'язані з особливостями розвитку українського суспільства [2; 101].

Схематично співставлення цих періодів в Європі та в Україні представлено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Еволюція ставлення суспільства до людей з особливостями у розвитку

В Європі	В Україні
Перший період: від агресії та нетерпимості до усвідомлення необхідності піклування про інвалідів	
<p>(VIII ст. до н.е. до XII ст.н.е.) Закони Лікурга як відображення агресивного неприйняття дитини-інваліда античним світом. Нові ідеали Християнства в епоху Середньовіччя виникнення перших світських притулків для немічних.</p>	<p>(X – поч. XVIIIст.) Слов'яни-язичники не виявляли агресії по відношенню до людей з відхиленнями у розвитку, ставилися до них співчутливо. Хрещення Русі – виникнення перших монастирських притулків.</p>
Другий період: Від усвідомлення необхідності піклування про інвалідів до усвідомлення можливості навчання глухих і сліпих дітей; від притулків до перших спеціальних навчальних закладів	
<p>(XII – XVIII ст.) Ідеї гуманізму і антропоцентризму епохи Відродження. Реформація – протестантизм – більш гуманне ставлення. Просвітництво – віра в можливість навчання інвалідів. Французька революція - рівні права.</p>	<p>(XVIII ст.) На території України виникають перші організовані спроби навчання та виховання особливих дітей та підлітків у будинках виховання, цьому в значній мірі сприяє розвиток медичних знань та філософської думки.</p>
Третій період: від усвідомлення можливості навчання дітей з сенсорними порушеннями до визнання права аномальних дітей на освіту. Становлення системи спеціальної освіти	
<p>(кінець XVIII – початок XX ст.) Відкриття перших навчальних закладів для глухих і для сліпих. Прийняття закону про обов'язкову початкову освіту і поширення його дії на дітей з вадами розвитку. Створення системи спеціальної освіти.</p>	<p>(кінець XIX – початок XX ст.) Відкриття перших шкіл для глухонімих і сліпих. Після революції 1917 р. система спеціальної освіти вперше стає частиною державної освітньої системи. Створення мережі спеціальних навчальних закладів.</p>
<p>Четвертий період: Від усвідомлення необхідності спеціальної освіти для окремих категорій дітей з відхиленнями у розвитку до розуміння необхідності спеціальної освіти для всіх, що потребують її. Розвиток і диференціація системи спеціальної освіти</p>	

Продовження таблиці 3.1

<p>(поч. ХХ ст.-70-ті рр. ХХ ст.) вдосконалення та диференціація спеціальної освіти: нові типи спеціальних шкіл, поява дошкільних та післяшкільних освітніх установ, збільшення видів навчальних закладів. Нові цінності після Другої світової війни – Декларація ООН «Про права інвалідів».</p>	<p>(початок ХХ ст. – 70 рр.) 30-ті р. – розквіт дефектології, наступні репресії педології. Цензовий характер освіти. Повоєнний час – зростання мережі спеціальних установ, диференціація видів шкіл, типів навчання.</p>
<p>П'ятий період: від рівних прав до рівних можливостей; від сегрегації до інтеграції та інклюзії</p>	
<p>(від 70-тих рр. ХХ ст. до сьогодення) Виникає «концепція нормалізації» людей з особливими можливостями – інтеграція в суспільство (приспосовуємо учня до вимог школи) Інклюзія (приспосовування шкіл та їх загальної освітньої філософії та політики до потреб усіх учнів).</p>	<p>(кінець ХХ ст. - сучасність) Основний напрямок розвитку корекційної освіти в Україні це, з одного боку, збереження позитивного досвіду корекційного навчання, теоретико-методологічних придбань попередніх періодів, а з іншої, розробка, апробація й впровадження сучасних моделей освітніх установ, інноваційних технологій спеціальної освіти.</p>

Українська дослідниця Оксана Таранченко виокремлює 6 періодів становлення системи освіти осіб з порушеннями розвитку в Україні [5]:

I період – Х – перша половина ХІХ ст. – період формування системи церковної благодійності в закладах при церквах і монастирях.

II період – перша половина ХІХ – початок ХХ ст. – період філантропічного благочинництва та відкриття перших приватних закладів для різних категорій дітей з порушеннями розвитку.

III період – до 30-х років ХХ ст. – період законодавчо-нормативного та організаційного оформлення системи освіти осіб з порушеннями розвитку; оформлення діагностичних

підходів та відповідної практики відбору дітей до закладів освіти.

IV період – 30-ті -50ті роки ХХ ст. – період загальносоюзної уніфікації освіти; оформлення спеціальної системи освіти осіб з порушеннями розвитку; науково-теоретичне обґрунтування диференційованого навчання різних категорій дітей з порушеннями та практичне впровадження їх у відповідних закладах освіти.

V період – 50-ті – 90-ті роки ХХ ст. – період удосконалення та розширення мережі закладів системи спеціальної освіти; наукове вдосконалення підходів, з урахуванням нових технічних досягнень.

VI період – 90-ті роки ХХ ст. – сучасність – період розбудови національної системи освіти; перегляд концептуальних підходів щодо освіти осіб з порушеннями розвитку у відповідності із Законодавчими актами міжнародного рівня та враховуючи соціальні зміни в суспільстві; впровадження інклюзивної практики [5].

«Еволюція людської цивілізації засвідчує чітку закономірність: суспільство й освіта детермінують одне одного. Від того, яким є суспільство, залежить система освіти; водночас, яким чином розбудовується освітня система, такого рівня розвитку досягатиме й суспільство», – зазначає О. Таранченко [5]. Трансформації в українській системі освіти відбуваються на тлі істотних змін в усіх сферах життя суспільства, відбувається переосмислення та переформатування світоглядних, науково-педагогічних позицій, розроблення правового і законодавчого поля в освітній сфері з позицій розбудови демократичної держави. Ці ж виклики присутні й у сфері освіти дітей з особливими потребами.

Нові концептуальні засади суспільного облаштування, визнання різноманітності та рівноправності людської спільноти, поступ світової педагогічної науки у напрямі гуманізації та освітньої демократизації зумовили гуманізацію ставлення сучасного українського суспільства до людей з особливостями розвитку, яка виявилася в державній політиці інклюзії в освіті та усіх інших сферах соціального життя, внесла

суттєві зміни в професійну діяльність педагогів загалом і педагогів у сфері спеціальної освіти, логопедів, зокрема. Цілком закономірно, що у зв'язку з цим державою висувуються якісно нові вимоги до фахівців системи спеціальної освіти.

В умовах зміни парадигмальних проєкцій зростає роль майбутнього логопеда як прикладу соціально-педагогічно доцільних способів взаємодії з оточуючими та безпосереднього організатора гуманістичного середовища в інклюзивному освітньому просторі, в якому він взаємодіє з дитиною з особливими потребами, дитячим колективом, батьками дітей. У процесі демократизації українського суспільства неабиякого поширення набувають ідеї гуманізації освіти й пріоритетів особистості.

Гуманістична спрямованість особистості педагога означає ставлення до дитини як до найвищої цінності, визнання її права на свободу і щастя, вільний розвиток і прояв своїх здібностей. Вільно реалізувати свої творчі можливості задля себе і оточення людина може лише за наявності віри у саму себе. Остання зміцнюється тоді, коли сприймаються і оцінюються не тільки її позитивні якості, а вся особистість у цілому, тобто коли її люблять, поважають її гідність.

Як наголошує І. Бех, переорієнтація освіти на гуманістичні цінності ставить високі вимоги до особистості педагога, який покликаний не лише керувати дітьми, а взаємодіючи разом з ними, допомагати їм підійматися у власному розвитку, розвиватися при цьому і самому [1].

У світовій педагогічній думці людства виникла і утвердилася гуманістична ідея про педагога як людину, котра здатна розуміти дитину з особливими потребами, бачити світ її очима, визнавати в ній особистість, гідну поваги, та створювати умови для її розвитку. Окреслені положення є системоутворювальними, вони дозволяють об'єднати в рамках гуманістичної парадигми різні, часто зовні несхожі теорії.

Відмітимо, що успіх гуманістичних і демократичних процесів в освіті України сьогодні залежить переважно від ключової фігури освітнього процесу – педагога, який повинен мати: високий рівень педагогічної, науково-педагогічної

культури, гуманістичну позицію стосовно дітей, студентів психолого-педагогічну компетентність і розвинуте педагогічне і науково-педагогічне дослідно-інноваційне мислення, здатність розв'язувати проблеми, що виникають, з позиції споживачів освіти; освіченість, уміння працювати зі змістом і технологіями навчання, надаючи їм особистісного спрямування; здатність до творчої, інноваційної цілісності; культуру професійної поведінки, уміння саморегуляції власної діяльності [1, с. 10].

На це спрямована Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття». Вона передбачає перехід до гнучкої, динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, формування мережі вищих закладів освіти, здатної за освітніми та кваліфікаційними рівнями, типами, формами і термінами навчання, джерелами фінансування задовольняти інтереси особистості, потреби кожного регіону і держави у педагогічних кадрах [3].

Проведений нами аналіз сучасних науково-теоретичних досліджень, присвячених проблемі підготовки майбутніх фахівців дав змогу з'ясувати теоретичні засади формування професійної компетентності майбутніх логопедів в умовах університетської освіти, кваліфікаційні вимоги, які висуваються сьогодні до логопедів, а також необхідність формування гуманістичної позиції як чинника їхньої професійної компетентності.

В Україні проблемою підготовки майбутніх фахівців в галузі спеціальної педагогіки опікуються провідні вчені в галузі спеціальної педагогіки (В. Бондар, В. Засенко, І. Колесник, А. Колупаєва, С. Миронова, О. Мартинчук, Н. Пахомова, Л. Руденко, В. Синьов, Є. Синьова, О. Таранченко, Л. Фомічова, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.). Проблема підготовки майбутніх логопедів на засадах компетентнісного підходу не була предметом спеціального наукового дослідження, хоча у плані вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти деякі її аспекти вивчалися побіжно, зокрема підвищення якості підготовки майбутніх вчителів-дефектологів до реалізації

різних функцій професійної діяльності (В. Бондар, С. Миронова, Н. Пахомова, К. Островська, В. Синьов, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.).

Проте, незважаючи на значущість отриманих науковцями результатів, дотепер остаточно не визначена як концептуальна та організаційно-педагогічна основа навчання, зорієнтованого на здобуття компетентностей, так і перелік складових професійної компетентності майбутнього логопеда до роботи в умовах як спеціального, так і інклюзивного навчання.

У педагогічній науці є достатньо напрацювань, що стосуються фахової підготовки спеціалістів педагогічного спрямування. Розглянемо детально специфіку формування логопеда в умовах університетської освіти.

Щороку кількість дітей, котрі мають особливості розвитку мовлення, збільшується, тому зростає попит на логопедів, які здійснюють корекційно-профілактичну та корекційно-відновлювальну діяльність. Дати оцінку роботі відповідального логопеда непросто. Він повинен володіти технологіями творчої праці, мати глибокі знання з педагогіки та психології, бути компетентним у питаннях корекційно-відновлювальної роботи, прагнути до професійного зростання, тому постійно займатися самоудосконаленням.

Основна мета логопеда – планування і здійснення навчально-корекційної роботи з вихованцями які мають недоліки мовленнєвого розвитку.

На це спрямована теоретична складова підготовки фахівця – вивчення мовленнєвих порушень у дітей та методики їх виявлення, профілактики та подолання, а також – практична, що передбачає оволодіння методикою профілактики, виявлення та подолання мовленнєвих вад.

У державних та нормативних документах визначено характеристику кваліфікації фахівців педагогічної галузі та шляхи їх формування. Оскільки, логопед теж відноситься до неї, проаналізуємо загальні тенденції, які сприятимуть його становленню.

Зокрема, у законі України «Про освіту» зазначено, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та

найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних компетентностей для її успішної самореалізації, виховання відповідальних громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, підготовка кваліфікованих фахівців, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [4]. Тому рівень підготовки кадрів повинен відповідати вимогам суспільства. Відповідно до національної рамки кваліфікацій фахівцю повинні бути притаманні «автономність і відповідальність – здатність самостійно виконувати завдання, розв'язувати задачі і проблеми та відповідати за результати своєї діяльності; знання – осмислена та засвоєна інформація, що є основою усвідомленої, цілеспрямованої діяльності; компетентність – здатність до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особистісні якості; комунікація – взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності; уміння – здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв'язання проблем» [4].

Основні державні документи: Конституція України, закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про вищу освіту» гарантують право людини на освіту та регулюють зміст діяльності педагогів відповідно до потреб населення країни взагалі та окремої особистості зокрема. Дані документи зорієнтовані також на перспективний розвиток мережі варіативних спеціальних дошкільних і шкільних установ: визначають етапи, умови і механізми їх становлення та діяльності, з врахуванням соціально-економічних умов, системи реформування спеціальної освіти та необхідності підготовки кадрів нової генерації. Особлива увага приділяється людям з особливими освітніми потребами. Підтвердженням цьому є стаття 19. Освіта осіб з особливими освітніми потребами:

«1. Держава створює умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на усіх її рівнях з урахуванням їх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів.

2. Держава забезпечує підготовку фахівців для роботи з особами з особливими потребами на усіх рівнях освіти.

3. Особам з особливими освітніми потребами освіта надається нарівні з іншими особами, у тому числі шляхом створення належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби таких осіб» [4].

Отже, підготовка кадрів повинна відбуватися з врахуванням гуманістичних і демократичних пріоритетів, цього вимагає також Конвенція ООН про права дитини, особливо щодо захисту її прав і інтересів [6].

Майбутні логопеди повинні бути зорієнтовані на:

- принципи державної політики у сфері освіти та засади освітньої діяльності: людиноцентризм; забезпечення якості освіти; забезпечення рівного доступу до освіти; розвиток інклюзивного освітнього середовища;

- доступність, безоплатність освіти у державних і комунальних навчальних закладах для дітей із особливими освітніми потребами відповідно до їхнього здоров'я;

- раннє виявлення і діагностику дітей, врахування цих даних у структурі мережі закладів реабілітаційної допомоги та в умовах сім'ї;

- варіативність здобуття базової або повної загальної середньої освіти відповідно до здібностей та індивідуальних можливостей дитини;

- розробку варіативного змісту, форм і методів навчання дітей, включаючи й навчання за індивідуальними програмами, тобто через забезпечення реальної можливості освітнього вибору кожною дитиною;

- поетапний перехід від усталеної традиційної моделі інтернатного навчання до інклюзивної освіти в загальноосвітньому просторі [6].

В цьому контексті актуальними є пропозиції Тіма Лормана – доктора філософії, професора університету Конкордія (Канада) щодо семи стовпів підтримки інклюзивної освіти. Перший стовп – розвиток позитивного ставлення. Другий стовп – політика й лідерство, спрямовані на надання підтримки. Третій стовп – процеси, що відбуваються у школах і класах, які ґрунтуються на підтвердженій результатами досліджень практичній діяльності. Четвертий стовп – гнучка навчальна програма й педагогіка. П'ятий стовп – залучення громади. Шостий стовп – змістовна рефлексія. Сьомий стовп – необхідне навчання й ресурси [11].

Закон України «Про освіту» визначає: інтегральну компетентність, загальні компетентності, спеціальні (фахові, предметні) компетентності. Водночас в основі інтегральної компетентності лежать особистісні якості та досвід, теоретичні знання та практичні вміння – тобто, ті чинники, що зумовлюють здатність педагога до виконання посадових обов'язків.

Відома вітчизняна дослідниця М. Шеремет підкреслює, що професійна діяльність логопеда полягає у здійсненні профілактичного, діагностичного та корекційного логопедичного впливу на осіб із порушеннями мовлення первинного та вторинного характеру, що забезпечується системою логопедичної роботи як комплексом занять із попередження, виявлення й усунення порушень усного і писемного мовлення з раннього віку [10]. Під педагогічною освітою майбутнього логопеда розуміємо процес професійного становлення особистості, що передбачає використання сукупності прийомів соціального впливу на особистість студента, включення його в різні види учбової і позаучбової діяльності, що мають на меті формувати систему професійно важливих якостей, а саме: відповідальність, самоконтроль, професійну самооцінку й специфічні якості, необхідних для роботи з особами з порушеннями мовлення, зокрема емоційна стійкість, велика включеність в професію і самовіддача в порівнянні з іншими педагогічними професіями, як результату системного освоєння основ логопедичного знання та

формування професійної готовності фахівця-логопеда, володіючого практичними навичками навчання, виховання і корекції мови і мовлення у дітей, підлітків і дорослих [10].

Аналіз сучасних українських досліджень (В. Засенко, А. Колупаєва, О. Мартинчук, С. Миронова, Н. Пахомова, Ю. Пінчук, О. Таранченко, М. Шеремет) дав змогу визначити зміст професійної компетентності майбутнього логопеда як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, необхідних для ефективної діяльності в якості виконавця (на рівні освітнього ступеня бакалавра) і організатора (на рівні освітнього ступеня магістра) програм інклюзивного навчання дітей з порушеннями мовленнєвої діяльності, а також способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, що визначають здатність логопеда успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному освітньому ступені.

До професії логопеда висуваються певні вимоги (*професіограма логопеда*): він повинен бути глибоко компетентним й мати наступні якості: гуманістична переконаність, громадянська й моральна зрілість; пізнавальна й педагогічна спрямованість; захопленість професією, любов до дітей; вимогливість до себе й навколишнім, справедливість, витримка й самокритичність; педагогічна творча уява й спостережливість; щирість, скромність, відповідальність, твердість і послідовність у словах і діях. Логопед повинен мати систему загальнотеоретичних і спеціальних професійних знань, сукупність і широта яких формує в нього уявлення про типологію й структуру аномального розвитку, про способи попередження й подолання мовленнєвої недостатності, про методи психолого-педагогічного впливу.

Професіограма логопеда представлена в дослідженні Ю. Пінчук [9, 5], де провідними якостями особистості логопеда визначені: *особистісно-етичні*, що передбачають наявність почуття обов'язку і громадянської відповідальності, гуманізм, щиросердя, толерантність, уважність, доброзичливість, свідоме ставлення до праці і дисциплінованість, вимогливість,

принциповість, скромність, товарицькість, об'єктивність, самокритичність, високу моральну культуру, оптимізм, артистизм, загальну ерудованість, терплячість і наполегливість; *індивідуально-психологічні* – широта і глибина пізнавальних інтересів, гнучкість, ясність і критичність розуму, висока пізнавальна активність, потреба в самоактуалізації, позитивна Я-концепція, винахідливість, емоційна чуйність та стійкість, розвинутий мовленнєвий слух; довгочасна пам'ять, гнучкість, спостережливість, воля, великий обсяг і розподіл уваги, культура темпераменту, об'єктивна самооцінка; *педагогічні* – високий рівень професійно-педагогічної підготовки, інтерес до професійної діяльності, любов до праці і до дітей, емпатія, бажання допомогти людям з вадами мовлення їх позбутися, дотримання правил деонтології, педагогічний такт, педагогічне мислення, педагогічна інтуїція, професійно-педагогічна працездатність, прагнення до науково-педагогічної творчості, висока культура мовлення (фонетична чіткість, емоційність, експресія, змістовність і виразність мовлення), почуття гумору [9, 5].

Українська дослідниця Н. Пахомова серед визначальних рекомендацій щодо корекційної діяльності успішного логопеда визначає гуманістичну особистісно орієнтовану позицію логопеда (визнання людини як абсолютної цінності, толерантність, духовна світоглядна спрямованість, доброзичливість та милосердя, орієнтація на позитивне в дитині) однією з основних необхідних професійних характеристик [8].

Таким чином, можна зробити висновок, що існують різні підходи до виділення критеріїв і показників професійно-особистісної готовності логопедів до роботи з дітьми у різних закладах освіти, але базовою складовою професійно-особистісної готовності логопеда до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами повинна бути гуманістична спрямованість його особистості, що проявляється в усвідомленні ним гуманістичних цінностей фахової діяльності, задоволеності нею, цілеспрямованості в оволодінні фаховою

майстерністю, дієвості та активності особистості задля досягнення гуманістичних цілей і завдань освіти.

На часі запити суспільства у висококваліфікованих спеціалістах-логопедах не зреалізовані повною мірою. Це пов'язано з тим, що сьогодні актуалізується необхідність посилення уваги до особистісного розвитку усіх суб'єктів освітнього процесу. Саме тому освітній процес у вищому закладі освіти вимагає удосконалення підготовки фахівців, здатних якісно виконувати свої професійні обов'язки як в умовах інклюзивної так і в умовах спеціальної освіти на засадах гуманістичної позиції. Адже сучасні науковці-педагоги виявляють єдність у визнанні гуманістичної педагогіки пріоритетною, а посилення уваги до педагогічного гуманізму пов'язують не тільки зі змінами у розумінні мети і методів навчання та виховання, але й стверджують, що це нова стратегія сучасної української освіти, основою якої є сприяння духовному розвитку особистості і *найголовнішою вимогою сучасної освіти вважають її гуманістичну спрямованість.*

Таким чином в сучасних реаліях української освіти постає проблема готовності педагога до здійснення завдань гуманістичної педагогіки, а це детермінує нові вимоги до спрямування та змісту підготовки майбутніх педагогів всіх ланок освіти.

На нашу думку, підготовка майбутніх логопедів в руслі ідей гуманістичної педагогіки є надзвичайно актуальною в умовах сьогодні, адже невтішні дані статистики ВООЗ про постійне збільшення числа дітей, що мають різні особливості у фізичному, психічному, а також мовленнєвому розвитку обумовлює нагальну необхідність кваліфікованих кадрів. Сучасній системі спеціальної та інклюзивної освіти сьогодні вкрай необхідні педагоги-професіонали, здатні вирішувати завдання всебічного гармонійного розвитку особистості дитини з особливостями розвитку мовлення, психолого-педагогічної корекції, компенсації, соціалізації, адаптації особистості підростаючої людини з особливостями розвитку мовлення, навчання та виховання майбутніх повноцінних, активних та творчих громадян нашого суспільства, що є неможливим без

небайдужого, активного – гуманістичного ставлення педагога до своїх вихованців. Тобто, для розв'язання названих вище завдань визначальне значення має особистість логопеда з активною гуманістичною професійною педагогічною позицією, сформованою в результаті підготовки у закладах вищої освіти.

Література

1. Бех І.Д. Нова педагогічна позиція як предмет наукового осмислення. *Проблеми професійної підготовки вчителя школи майбутнього* : зб. м-лів Всеукр. наук.-практ. конф. Мелітополь, 2002. Т. 1. С. 4-14.

2. Бондар В. Освіта дітей з особливими потребами: пошуки та перспективи. *Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-канадський досвід)* : матеріали Міжнар. конф., Київ, 25-26 травня 2004 р. Київ : Наук. світ, 2004. 200 с.

3. Державна національна програма „Освіта”: Україна ХХІ століття / відп. за вип. С. С. Павловський. Київ : Райдуга, 1994. 61 с.

4. Закон України Про освіту. URL: http://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-19.htm

5. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта : від основ до практики : монографія. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.

6. Конвенція про права дитини (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_021

7. Малофеев Н. Н. Реабилітація средствами образования: социокультурный анализ современных тенденций. *Дети с ограниченными возможностями: проблемы и инновационные тенденции в обучении и воспитании* : хрестоматія по курсу „Коррекционная педагогика и специальная психология” / сост. Н. Д. Соколова, Л. В. Калиникова. Москва : ГНОМ и Д., 2001. С. 77 – 84.

8. Пахомова Н. Г. Інтеграція медико-психологічної та педагогічної складових професійної підготовки майбутніх логопедів : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2013.

9. Пінчук Ю. В. Готовність студентів-логопедів до професійної діяльності. *Дефектологія*. 2004. №3. С. 41 – 44.

10. Шеремет М. К. Основні тенденції модернізації підготовки корекційних педагогів в умовах реформування освітньої галузі. *Логопедія*. 2011. № 1. С. 3 – 5.

11. Loreman T., McGhie-Richmond D., Kolopayvea A., Taranchenko O., Mazin D., Crocker C. A Canada-Ukraine collaborative initiative for inclusive education in Ukraine: Participant perspectives. *School Effectiveness and School Improvement*. 2016. 27(1). P. 24 – 44.

3.3. РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ У МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Ольга Козлюк,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології (дошкільної та корекційної) імені проф. Т.І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету

На сучасному етапі розвитку суспільства успішність роботи педагога визначається не лише методами навчання і виховання, а більшою мірою рисами його особистості, характеру, творчістю та майстерністю, взаєминами з дітьми, творчим ставленням до справи. Виконувати своє завдання на високому рівні педагог зможе лише в тому випадку, якщо буде безперервно збагачуватися науковими знаннями, педагогічними вміннями, буде удосконалювати свою особистість та педагогічну майстерність.

Сьогодні, в складних умовах діяльності педагога (зниження престижності праці педагога, неналежне матеріальне забезпечення, емоційно виснажлива робота тощо), тим більше педагога, який працює з дітьми з особливими освітніми потребами, порушеннями психофізичного розвитку творчість займає особливе місце. Творчість – одне з найзагадковіших явищ у житті кожної людини і суспільства в цілому. Вона не тільки забезпечує поступальний рух суспільства вперед та розвиток земної цивілізації, творчість, що може навіть важливіше, з гуманістичної точки зору, маючи могутній психореабілітаційний ефект, охороняє людину-творця від стресів, відгороджує від повсякденності і суєти, дозволяє зануритися в себе, у свою творчість, черпати в ній сили й натхнення для життя і творчих звершень. Люди, здатні